

تحلیل اهداف و ساختار برنامه درسی تربیت جنسی در دوره متوسطه ایران با تأکید بر سازماندهی

افقی و عمودی محتوا

زهره حیدری^۱، سیدعلی صالح پور^۲

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد، برنامه ریزی درسی، دانشگاه شاهد تهران

اداره آموزش و پرورش شهر تهران، آموزشگاه اندیشه

Email: zheidary464@gmail.com

۰۹۱۶۰۷۰۷۹۹۳

^۲ کارشناسی ارشد، برق گرایش کنترل، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی تهران

وزارتخانه آموزش و پرورش،

Email: seyed.ali.salhpuor@gmail.com

۰۹۱۶۰۲۶۱۸۹۸

چکیده:

هدف این مقاله بررسی اهداف و محتوای تربیت جنسی در برنامه درسی مدارس ایران، به‌ویژه در دوره متوسطه است. در این تحقیق، سعی شده است تا ارتباط میان دروس مختلف نظیر زیست‌شناسی، دین و زندگی، تفکر و سبک زندگی، و مدیریت خانواده در پیوند با تربیت جنسی دانش‌آموزان تحلیل شود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که محتوای دروس مرتبط با تربیت جنسی به‌صورت منسجم و هماهنگ در برنامه‌های درسی قرار گرفته‌اند و بر شناخت هویت جنسی، بلوغ، روابط سالم اجتماعی، و آگاهی از مسائل اخلاقی و دینی تمرکز دارند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که توسعه محتوای دروس در این زمینه به‌ویژه در راستای آموزش مهارت‌های زندگی و روابط زناشویی، ضرورت دارد. همچنین، گسترش آموزش‌های آنلاین و استفاده از تکنولوژی‌های جدید برای انتقال مفاهیم تربیت جنسی به نوجوانان می‌تواند راهکاری مؤثر در ارتقای سطح آگاهی و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی باشد.

واژگان کلیدی: تربیت جنسی، برنامه درسی، دوره متوسطه، بلوغ، مهارت‌های زندگی، آگاهی اجتماعی

۱- مقدمه

یکی از موضوعات چالش برانگیز در حوزه تعلیم و تربیت، از جمله در جامعه ما، تربیت جنسی است. این موضوع به دلیل وجود برخی ابهامات و سوء تفاهم‌های نظری و فکری و نیز موانع اجرایی، همواره با مشکلات متعددی مواجه بوده است. این چالش‌ها نه تنها زمینه‌ساز بروز معضلات اجتماعی و انحرافات رفتاری در میان نسل جوان می‌شود، بلکه هزینه‌های سنگینی را برای مقابله با این انحرافات به جامعه تحمیل کرده است. در عین حال، «تربیت جنسی» به عنوان یکی از موضوعات چالش برانگیز خانواده‌های ایرانی نیز شناخته می‌شود. والدین نمی‌توانند نسبت به گزینه جنسی فرزندان خود بی تفاوت باشند؛ چرا که این نوع تربیت یکی از حساس‌ترین و دشوارترین انواع تربیت است و هرگونه اشتباه یا غفلتی ممکن است کودکان را به مسیر فساد و انحراف سوق دهد.

صاحب‌نظران تعلیم و تربیت و روان‌شناسی، هر یک بر مبنای مبانی فکری و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی خود، برداشت‌های متفاوتی از تربیت جنسی ارائه کرده‌اند. سانتروک (۱۹۹۷: ۵۳۶) تربیت جنسی را فرآیندی دائمی می‌داند که طی آن افراد اطلاعات لازم درباره مسائل جنسی را کسب می‌کنند. به باور او، این فرآیند به رشد جنسی سالم، بهداشت، روابط زناشویی موفق، و نقش‌های جنسی کمک می‌کند. از سوی دیگر، کوچکف (ترجمه تقی‌زاده، ۱۳۶۹) معتقد است که تربیت جنسی نباید صرفاً بر ارائه اطلاعات و دانش درباره مسائل جنسی متمرکز باشد، بلکه باید ابعاد معنوی و روحانی مسائل جنسی را نیز در نظر بگیرد. وی تأکید می‌کند که علاوه بر آموزش آناتومی و فیزیولوژی بدن انسان، باید جنبه‌های انسانی و معنوی امور جنسی نیز مورد توجه قرار گیرند تا این حوزه، شکلی انسانی و متعالی پیدا کند و از قالب صرفاً مادی و حیوانی خارج شود. ضرورت تربیت جنسی را می‌توان از زوایای گوناگون مورد بررسی قرار داد. دلایل علمی و تجربی بسیاری وجود دارد که بر لزوم گنجاندن تربیت جنسی در برنامه درسی دوره متوسطه تأکید می‌کند. این ضرورت به‌ویژه با توجه به ویژگی‌های دانش‌آموزان این دوره و اهمیت شکل‌گیری هویت جنسی آن‌ها آشکارتر می‌شود.

گزینه جنسی یکی از قوی‌ترین نیروهای ذاتی در وجود انسان است که از بدو تولد در او وجود دارد و به‌ویژه در دوران بلوغ تأثیرات چشمگیری بر زندگی فرد می‌گذارد. فروید اولین کسی بود که به تظاهرات جنسی در دوران کودکی اشاره کرد و اهمیت این موضوع را به عنوان یک مسئله اجتماعی مطرح ساخت (اوحدی، ۱۳۸۴: ۴۳). او نشان داد که مسائل جنسی بخشی جدایی‌ناپذیر از یک زندگی طبیعی و سالم هستند. بر این اساس، ضرورت وجود یک نظام تربیتی منسجم برای مدیریت این گزینه آشکار می‌شود. دوره بلوغ با تغییرات جسمانی و روانی گسترده‌ای همراه است که در صورت عدم آمادگی فرد، می‌تواند به بحران‌های جدی منجر شود. بر این اساس، آموزش رفتارهای جنسی و مدیریت بلوغ، یکی از اولویت‌های بهداشتی در دوران نوجوانی به شمار می‌رود (اسماعیلی و همکاران، ۱۳۸۴). به همین دلیل، دبس (ترجمه کاردان، ۱۳۷۴: ۱۶۳) تأکید می‌کند که تغییرات بلوغ نیازمند تربیت جنسی هدفمند است.

در دنیای امروز، فناوری‌های ارتباطی و رسانه‌ها دسترسی نوجوانان به اطلاعات جنسی را تسهیل کرده‌اند. این در کنار کنجکاوی‌های دوران بلوغ، زمینه‌ساز مواجهه نادرست نوجوانان با مسائل جنسی شده است. اینترنت و شبکه‌های اجتماعی با دسترسی آسان به محتوای نامناسب، درک نادرست مفاهیم جنسی و بلوغ زودرس را به همراه دارند (دوران، ۱۳۸۴). در دنیای پیچیده امروز، بخش قابل توجهی از سلامت نوجوانان وابسته به رفتارهای بهداشتی آن‌ها است. بسیاری از مشکلات جنسی ناشی از بی‌اطلاعی درباره مسائل جنسی است. بنابراین، آموزش بهداشت جنسی و پیشگیری از رفتارهای پرخطر ضروری است (پورابولی، ۱۳۸۴: ۱). هویت جنسی شامل نگرش‌ها، رفتارها، و صفاتی است که فرهنگ جامعه تعیین می‌کند. برای اکتساب این ویژگی‌ها، وجود یک نظام تربیتی کارآمد ضروری است. کاپلان و سادوک (ترجمه پورافکاری، ۱۳۷۹) تأکید می‌کنند که هویت جنسی به عنوان بخشی از فرآیند اجتماعی شدن، نیازمند هدایت و آموزش صحیح است.

شورای اطلاعات و تربیت جنسی آمریکا معتقد است که تربیت جنسی باید از طریق آموزش مجموعه‌ای از نگرش‌ها، ارزش‌ها، و مهارت‌های ارتباطی، به رشد متعادل و همه‌جانبه فرد کمک کند. این رویکرد فراتر از ارائه اطلاعات علمی درباره مسائل جنسی است و به جنبه‌های روان‌شناختی و اجتماعی نیز توجه دارد. خانواده به‌عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی، زمانی می‌تواند به ثبات برسد که فرزندان آن با شیوه‌های صحیح ارضای غریزه جنسی آشنا باشند. عدم توجه به این مسئله می‌تواند منجر به اختلال در نظام خانواده و حتی فروپاشی آن شود (صافی، ۱۳۸۱).

دلایل متعددی بر ضرورت توجه به تربیت جنسی در دوره متوسطه تأکید می‌کنند. این دلایل، با پشتوانه‌های علمی و تجربی قوی، نشان می‌دهند که تربیت جنسی باید به‌عنوان یک حوزه آموزشی مهم در برنامه درسی رسمی دوره متوسطه مورد توجه قرار گیرد. این اقدام نه تنها به مدیریت صحیح مسائل جنسی کمک می‌کند، بلکه زمینه‌ساز رشد سالم و پایدار نسل جوان نیز خواهد بود.

۱-۲- بیان اهداف

این پژوهش به دنبال دستیابی به اهداف زیر است:

۱. بررسی اهداف تربیت جنسی در دوره متوسطه از منظر نظری و عملی.
۲. بررسی شیوه‌های سازماندهی افقی محتوا (ارتباط بین موضوعات در یک مقطع تحصیلی).
۳. بررسی شیوه‌های سازماندهی عمودی محتوا (ارتباط و توالی بین موضوعات در مقاطع مختلف تحصیلی).

۱-۳- سوالات پژوهش

۱. اهداف تربیت جنسی در برنامه درسی دوره متوسطه ایران چیست؟
۲. سازماندهی افقی (در هر مقطع تحصیلی) به چه شکلی است؟
۳. سازماندهی عمودی (ارتباط میان مقاطع تحصیلی) چگونه انجام شده است؟

۲- روش شناسی

۱-۲- موارد و روش‌ها

پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی است که به تحلیل و ارزیابی برنامه‌های درسی تربیت جنسی در دوره متوسطه ایران با تأکید بر سازماندهی افقی و عمودی محتوا می‌پردازد. این پژوهش به‌منظور شناسایی و بررسی اهداف، ساختار و شیوه‌های سازماندهی محتوا در برنامه درسی تربیت جنسی، در پی پاسخ به سوالات پژوهش است. در این پژوهش، از روش تحلیل محتوا برای بررسی اسناد و برنامه‌های درسی استفاده شده است.

۲-۲- جامعه آماری

جامعه آماری این پژوهش شامل برنامه‌های درسی رسمی تربیت جنسی در دوره متوسطه ایران است. این جامعه آماری شامل منابع و اسناد رسمی وزارت آموزش و پرورش و برنامه‌های درسی برای مقاطع مختلف دوره متوسطه می‌شود.

۲-۳- شیوه گردآوری اطلاعات

اطلاعات این پژوهش از طریق گردآوری اسنادی به دست خواهد آمد. گردآوری اسناد شامل دو مرحله است:

جمع‌آوری اسناد و برنامه‌های درسی: جمع‌آوری و تحلیل اسناد و برنامه‌های درسی تربیت جنسی در دوره متوسطه ایران که شامل برنامه‌های درسی، دستورالعمل‌ها، منابع آموزشی و متون درسی می‌شود.

بررسی محتوای این برنامه‌ها با تأکید بر اهداف، سازماندهی افقی و عمودی محتوا و ارتباط بین موضوعات مختلف در مقاطع مختلف تحصیلی.

۲-۴- شیوه‌های تحلیل داده‌ها

برای تحلیل داده‌های به دست آمده از گردآوری اسناد، از روش تحلیل محتوا استفاده خواهد شد. این روش شامل مراحل زیر است:

تحلیل محتوای کیفی: تحلیل محتوای برنامه‌های درسی و اسناد مربوطه با هدف شناسایی و دسته‌بندی اهداف، ساختار محتوا و شیوه‌های سازماندهی افقی و عمودی.

کدگذاری داده‌ها به منظور شناسایی الگوها و مفاهیم مرتبط با سازماندهی محتوا و ارزیابی آن‌ها بر اساس معیارهای تعیین شده.

بررسی تناسب اهداف و محتوا: بررسی میزان هم‌راستایی اهداف تربیت جنسی با محتوای موجود در برنامه‌های درسی و ارزیابی اینکه آیا این محتوا به طور مؤثر و جامع نیازهای آموزشی دانش‌آموزان را پوشش می‌دهد یا خیر.

۲-۵- ابزارهای سنجش

برای جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، از ابزارهای زیر استفاده خواهد شد:

چک‌لیست تحلیل محتوا: این چک‌لیست شامل معیارهایی برای بررسی و ارزیابی اهداف، محتوا، روش‌ها و ساختار برنامه‌های درسی تربیت جنسی است. با استفاده از این ابزار، محتوای درسی بر اساس معیارهایی مانند تنوع موضوعات، پوشش ابعاد روان‌شناختی، اجتماعی و فرهنگی، و شیوه‌های سازماندهی افقی و عمودی بررسی خواهد شد.

۶-۲- اعتبار و روایی پژوهش

برای تضمین اعتبار و روایی داده‌ها، از روش‌های مختلفی مانند کدگذاری مجدد و مراجعه به خبرگان در تحلیل داده‌های کیفی استفاده خواهد شد. همچنین، برای ارزیابی روایی ابزار تحلیل محتوا از پیش‌آزمون استفاده خواهد شد تا مطمئن شویم که تمامی جنبه‌های مهم در تحلیل پوشش داده شده است.

۳- بحث درباره یافته‌ها

۱-۳- بررسی اهداف تربیت جنسی در دوره متوسطه از منظر نظری و عملی

پژوهش نشان می‌دهد که اهداف برنامه درسی تربیت جنسی در ایران در دوره متوسطه شامل ابعاد مختلف هویت جنسی، پذیرش آن، روابط متناسب با جنسیت، و ارزش‌گذاری به ازدواج و حریم‌های اجتماعی است. از نظر نظری، برنامه درسی تربیت جنسی باید نوجوانان را به شناخت صحیح از هویت جنسی خود و جنس مخالف، همچنین ارزش‌های مرتبط با ازدواج و روابط انسانی هدایت کند. با توجه به اینکه بلوغ یک فرآیند پیچیده جسمانی، روانی، و اجتماعی است، توجه به این مقوله‌ها در برنامه‌های درسی تربیت جنسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. نکته قابل توجه در این بخش، تأکید بر تربیت جنسی از منظر اسلامی است که علاوه بر ارائه مفاهیم علمی، به‌طور خاص به رعایت حریم‌های اخلاقی و فرهنگی پرداخته می‌شود. برای مثال، اهداف برنامه‌ها بر شناخت ویژگی‌های بلوغ، تعامل با جنس مخالف، و آشنایی با اصول روابط انسانی تأکید دارند. این اهداف در راستای کمک به نوجوانان برای ورود به دوره‌های بعدی زندگی با آمادگی کامل در زمینه‌های مختلف است. تربیت جنسی به عنوان ساحتی مهم از تعلیم و تربیت باید اهدافی را دنبال کند و با توجه به اینکه اهداف برنامه درسی تربیت جنسی به محتوای مرتبط با آنها جهت می‌دهند، تدوین اهداف برنامه درسی تربیت جنسی، نیاز به اهتمام و دقت ویژه‌ای دارد.

اهداف برنامه درسی تربیت جنسی با تأکید بر مبانی برنامه درسی و نیز انتزاع صورت گرفته از مبانی قرآن و روایات، مقوله‌های فرعی و اصلی اهداف برنامه درسی تربیت جنسی، در جدول زیر مطرح گردید.

جدول ۱: اهداف کلی و اصلی برنامه درسی تربیت جنسی در دوره متوسطه

اهداف	مصادیق
شناختی	شناخت هویت و نقش جنسی، آگاهی از نحوه تعامل شایسته با جنس مخالف، شناخت نقش و ماهیت ازدواج و تولید مثل، فهم حیا و عفت در جامعه و روابط بین فردی
عاطفی	تمایل و ارزش قائل شدن به جنس مخالف؛ ارزش قائل شدن به ازدواج و تولید مثل؛ پاسخ شایسته دادن به غریزه جنسی و ارضای غریزه جنسی از کانال‌های مشروع نظیر ازدواج؛ توجه به عفت و نکوهش بی‌شرمی
روانی-حرکتی	جهت‌گیری رفتاری متناسب با نقش جنسیتی؛ اقدام به ازدواج با فراهم شدن زمینه‌های آن و طلب فرزند؛ رعایت حریم روابط در تعامل با جنس مخالف

در برنامه درسی تربیت جنسی، اهدافی مطرح شده که نخستین آن‌ها توجه به شناخت هویت جنسی، پذیرش آن و رفتار متناسب با نقش و هویت جنسی است. در این زمینه، توسعه ادراک و شناخت از چرایی هویت جنسیتی در دوره نوجوانی اهمیت بالایی دارد، زیرا این دوره زمان شکل‌گیری هویت فرد است. در بعد عاطفی نیز، برنامه درسی باید غریزه جنسی را به عنوان یک پتانسیل حیاتی مورد توجه قرار دهد و

به آن ارزش بگذارد. این امر می تواند به دور ماندن نوجوان از انحرافات جنسی و ایجاد رفتارهای متناسب با نقش جنسیتی کمک کند. یکی دیگر از اهداف، شناخت صحیح از جنس مخالف و ارزش قائل شدن برای این شناخت است. در دوره نوجوانی، تمایل به جنس مخالف همراه با کشش های غریزی ظاهر می شود و اگر شناخت مناسب از ماهیت، نقش و جایگاه جنس مخالف ایجاد نشود، ممکن است منجر به جهت گیری های ناپسند شود. به دلیل نبود محتوای مناسب در برنامه های درسی، نوجوانان معمولاً پاسخ سؤالات خود را از منابع نامعتبر مانند دوستان یا فضای مجازی دریافت می کنند که این منابع نمی توانند شناخت لازم را فراهم کنند. بنابراین، برنامه تربیت جنسی باید به نوجوانان کمک کند تا تعامل شایسته و درک درستی از جنس مخالف داشته باشند. سومین هدف برنامه، شناخت ماهیت ازدواج و ارزش قائل شدن برای آن است. ازدواج به عنوان مهم ترین کانال پاسخ دهی به غریزه جنسی و تجربه زندگی اجتماعی مستقل از خانواده، در اسلام جایگاه ویژه ای دارد. با این حال، بسیاری از مشکلات زناشویی ریشه در عدم درک ماهیت این پیوند دارد. تربیت جنسی باید زمینه ای برای توسعه شناخت و ارزش های مرتبط با ازدواج ایجاد کند تا نوجوانان با آمادگی فکری و اجتماعی به این مرحله وارد شوند. در نهایت، برنامه درسی تربیت جنسی باید به نوجوانان در شناخت حریم روابط بین فردی و رعایت آن کمک کند. آگاهی از عوامل تحریک کننده و لزوم پرهیز از آن ها برای برقراری روابط سالم اجتماعی ضروری است. در اسلام بر رعایت این حریم ها برای پیشگیری از انحرافات جنسی و ناپهنجاری های اجتماعی تأکید شده است (قلتش و محمد جانی، ۱۳۹۷).

۲-۳- نحوه سازماندهی افقی و عمودی محتوی در برنامه درسی تربیت جنسی

۱-۲-۳- تحلیل محتوای کتاب های تفکر و سبک زندگی در مقاطع متوسطه اول:

پایه هفتم (مشترک):

محتوای این کتاب در سه بخش الزامی، انتخابی و اختیاری سازماندهی شده است. بخش الزامی برای تمامی دانش آموزان ضروری است، بخش انتخابی با مشورت معلم انجام می شود، و بخش اختیاری بر اساس نیاز و علاقه دانش آموز طراحی می گردد.

در بخش مهارت های قاطعیت، جرئت ورزی و تاب آوری، دانش آموزان:

- توانایی «نه گفتن» قاطعانه به پیشنهاد های ناسالم (مانند مصرف دخانیات یا مواد مخدر) را می آموزند.
- با مفاهیمی چون جرئت ورزی، رفتار قاطعانه، فشار همسالان و تاب آوری در برابر مشکلات آشنا می شوند.

این مهارت ها در تربیت جنسی پسران اهمیت ویژه ای دارند و به آن ها کمک می کنند:

- نیازها و مرزهای خود را شفاف و محترمانه بیان کنند.
- بر اصول و ارزش های خود ایستادگی کنند و روابطی سالم و مبتنی بر احترام ایجاد نمایند.
- چالش ها و پیامدهای تصمیمات را مدیریت کرده و احساسات خود را در روابط کنترل کنند.

پایه هفتم (ویژه دختران):

این کتاب به مباحث بلوغ، پوشش و آداب معاشرت می پردازد. در درس «آداب پوشش و آراستگی»، مفاهیمی چون حجاب در قرآن، آثار

فردی و اجتماعی آن، عفاف و احکام مرتبط تدریس می‌شود. فعالیت‌هایی مانند تهیه روزنامه دیواری، جمع‌آوری احادیث و نمایش عکس‌های تاریخی مرتبط با پوشش نیز در این درس گنجانده شده است.

پایه هشتم (مشترک):

در این پایه، محور اصلی مباحث آداب و مهارت‌های زندگی است:

نوبت اول: آداب معاشرت، گفتگو، معاشرت مجازی، مهارت تصمیم‌گیری، خویشن‌داری و پیشگیری از رفتارهای پرخطر.

نوبت دوم: مهارت‌های موفقیت در زندگی، تقویت عزت‌نفس و خودپنداره، مهار اضطراب، و آشنایی با مهارت‌های اقتصادی.

بخش ششم:

در این بخش به مباحثی نظیر قاطعیت، جرئت‌ورزی، تاب‌آوری و شاد زیستن پرداخته شده است. هدف از این آموزش‌ها، توانمندسازی دانش‌آموزان در مدیریت چالش‌های زندگی، افزایش اعتمادبه‌نفس و ایجاد نگرشی مثبت و فعالانه به مسائل زندگی است.

کتاب تفکر و سبک زندگی به‌طور کلی ادامه‌دهنده برنامه درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی است و بر دو محور اصلی "تفکر" و "آداب و مهارت‌های زندگی" استوار است.

۲-۳-۲- پایه هشتم - کتاب علوم تجربی (فصل ششم: تنظیم هورمونی، صفحه ۵۳)

این فصل در یک پاراگراف به تغییرات جنسی در دوران بلوغ پرداخته و مفاهیمی مانند صفات ثانویه جنسی، غدد جنسی (زن و مرد)، گامت، اسپرم و تخمک را معرفی می‌کند. هدف این بخش مقایسه و توضیح تغییرات جنسی در مردان و زنان است.

۳-۲-۳- متوسطه دوم - پایه یازدهم - کتاب زیست‌شناسی (فصل‌های مرتبط با تولیدمثل)

در تم "تنظیم و پایداری"، محتوای کتاب شامل موضوعات زیر است:

- فصل ۵، گفتار ۳: به ویروس HIV (ایدز) و راه‌های انتقال آن، از جمله رابطه جنسی پرخطر می‌پردازد.
 - فصل ۶: شامل موضوعاتی نظیر کروموزوم، تقسیمات میتوز و میوز، و تولیدمثل جنسی است.
 - فصل ۷: موضوع تولیدمثل در انسان و جانوران با چهار گفتار درباره دستگاه تولیدمثل مرد، دستگاه تولیدمثل زن، رشد جنین، و تولیدمثل جانداران.
 - فصل ۸: به تولیدمثل گیاهان و جانداران پرداخته و روش‌های جنسی و غیرجنسی تولیدمثل، تقسیم میوز، لقاح، تشکیل جنین و موارد مشابه را توضیح می‌دهد.
- رویکرد این کتاب بر جنبه‌های علمی و فیزیولوژیکی بدن انسان متمرکز بوده و هدف آن آشنایی دانش‌آموزان با فرآیندهای زیستی پیرامون آن‌ها است.

۴-۲-۳- متوسطه اول - پایه هشتم - کتاب مطالعات اجتماعی (درس پنجم: آسیب‌های اجتماعی و پیشگیری)

این درس به مفاهیمی همچون دوران نوجوانی، بلوغ، هویت‌جویی، هیجان‌طلبی، استقلال‌طلبی، آسیب‌های اجتماعی، خطرات مواد مخدر، و مهارت نه گفتن می‌پردازد.

۵-۲-۳- متوسطه اول - پایه نهم - کتاب علوم تجربی (فصل یازدهم: گوناگونی جانداران)

به توضیح ویروس HIV (ایدز) و روش های انتقال آن، از جمله استفاده مشترک از وسایل تیز و برنده و روابط جنسی پرخطر پرداخته شده است.

۶-۲-۳- متوسطه اول - پایه نهم - کتاب مطالعات اجتماعی (فصل دهم: خانواده و جامعه)

این فصل مفاهیمی نظیر وظایف و کارکردهای خانواده، نقش خانواده در جامعه، مفهوم ازدواج، فرزندآوری، حمایت از خانواده، چگونگی شروع زندگی مشترک، مدیریت مشکلات زناشویی و حقوق و تکالیف زن و مرد در خانواده را بررسی می کند.

۷-۲-۳- متوسطه دوم - پایه دوازدهم - کتاب مدیریت خانواده و سبک زندگی (ویژه دختران)

این کتاب مفاهیمی مرتبط با هویت و مسئولیت های دختران در خانه و خانواده، ازدواج، علل تأخیر در ازدواج، معیارهای انتخاب همسر، مهارت های زندگی زناشویی، تأمین نیازهای جنسی، و مهارت های حل اختلاف را در برمی گیرد. فصول ۷ تا ۱۰ به موضوعات ازدواج، انتخاب همسر، مدیریت اختلافات، عشق ورزی و مسئولیت پذیری اختصاص یافته است.

۸-۲-۳- متوسطه دوم - پایه دوازدهم - کتاب مدیریت خانواده و سبک زندگی (ویژه پسران)

این کتاب مفاهیم مرتبط با رشد شخصیتی، مهارت های زندگی، و انتخاب همسر را بررسی می کند:

- فصل اول: آزادی و میل، دوستی های مختلط، حیا، خویش داشتن داری، احساس گناه و قطع رابطه.
- فصل دوم: شیوه های ارتباط با جنس مکمل، اصول تعامل بین زن و مرد، رابطه صمیمی و نامزدی.
- فصل سوم: بلوغ و ویژگی های "مرد زندگی"، پختگی عقلی، اجتماعی، اقتصادی و عاطفی.
- فصل چهارم: مهارت های زندگی، انعطاف، مثبت نگری و حل اختلاف.
- فصل پنجم: معیارهای انتخاب همسر، نقش های زندگی مشترک، اصلاح روابط و شیوه های آشنایی.

این فصل ها ضمن پرداختن به روابط انسانی، بر مسئولیت پذیری و مهارت های تعامل تأکید دارد.

۹-۲-۳- متوسطه دوم - پایه دوازدهم - کتاب سلامت و بهداشت (مشترک برای دختران و پسران)

فصل چهارم

- بهداشت فردی: اهمیت آراستگی و عزت نفس.
 - بهداشت ازدواج و فرزندآوری: شامل آموزش های لازم برای ازدواج، اقدامات بهداشتی پیش از ازدواج، و مراقبت های لازم در دوران بارداری.
 - بهداشت روان: خودآگاهی، تاب آوری و مهارت نه گفتن به پیشنهادات خطرناک.
- این کتاب بر سلامت جسمی، روانی و اجتماعی تأکید داشته و موضوعاتی مانند بیماری های منتقله از راه جنسی و توصیه های بهداشتی برای باروری و بارداری را مطرح می کند.

۱۰-۲-۳ متوسطه دوم - پایه یازدهم - کتاب روان‌شناسی (رشته علوم انسانی)

- درس دوم (روان‌شناسی رشد): به ویژگی‌های دوران نوجوانی، هویت، بلوغ جسمانی و جنسی، عوامل وراثتی و مراحل رشد پرداخته است.
- درس هشتم (روان‌شناسی سلامت): بر نقش مذهب در سلامت روان و سبک زندگی سالم تأکید کرده و رفتارهای پرخطر را تحلیل می‌کند.

۱۱-۲-۳ متوسطه دوم - پایه دهم - کتاب احکام (ویژه پسران و دختران - رشته علوم و معارف اسلامی)

ویژه پسران:

- درس دوم: بلوغ و نشانه‌های آن.
- درس سوم: احکام بهداشت و نظافت شخصی.
- درس ششم: احکام غسل جنابت، شرایط آن، خودارضایی، و برخی از محرمات مانند آمیزش در شرایط خاص.

ویژه دختران:

- درس دوم: شرایط تکلیف و بلوغ، حفظ حجاب.
- درس ششم: غسل حیض، استحاضه، نفاس و احکام مربوط به عادت ماهانه.

این کتاب‌ها مسائل فقهی و اخلاقی مرتبط با بلوغ و پاکیزگی را از دیدگاه مذهبی توضیح داده‌اند.

۱۲-۲-۳ متوسطه دوم - پایه یازدهم - کتاب احکام (۲) مشترک (رشته علوم و معارف اسلامی)

درس چهارم: حدود معاشرت محرم و نامحرم

این درس بر موضوع روابط انسانی و چارچوب‌های دینی آن تأکید دارد:

- مفهوم محرم و نامحرم و انواع محارم (نسبی، سببی، رضاعی).
- احکام ارتباط با نامحرم شامل تماس بدنی، خلوت و گفت‌وگو.
- اهمیت عفت، پاکدامنی، و غیرت در روابط.
- عده و شرایط خاص پس از طلاق.

درس پنجم: احکام پوشش و نگاه

این درس جنبه‌های مختلف پوشش و نگاه را بررسی می‌کند:

- پوشش و آراستگی، تأکید بر تهذیب نفس و پرهیز از خودنمایی.
- احکام مشترک برای مردان و زنان (مثل ممنوعیت لباس شهرت و تشبه به جنس دیگر)
- حدود حجاب و نگاه، ارتباط با حیا، عفت، و حفظ حریم خانواده.

۱۳-۲-۳- متوسطه دوم - پایه یازدهم - کتاب دین و زندگی

درس یازدهم: فضیلت آراستگی و درس دوازدهم: زیبایی پوشیدگی

- آراستگی و مقبولیت اجتماعی در کنار عفاف و ارتباط آن‌ها با دستورات قرآنی.
- تبرج و خودنمایی، با تأکید بر حفظ پوشیدگی و حجاب.
- تأثیر حجاب زنان بر نقش آفرینی اجتماعی آن‌ها.

درس دوازدهم: پیوند مقدس

این درس بر خانواده و ازدواج به عنوان نهادی مقدس تأکید دارد:

- بررسی زمینه‌های جذب زن و مرد و اهداف تشکیل خانواده.
- مفاهیمی همچون عفاف و پاکدامنی، نقش انس و آرامش در ازدواج.
- انتخاب همسر شایسته بر اساس معیارهای قرآنی و توجه به مسئولیت‌های آینده.
- ارتباط بلوغ جنسی، عقلی و فکری با آمادگی برای ازدواج.

۱۴-۲-۳- دوره دوم متوسطه - رشته فنی و حرفه‌ای و کار و دانش - کتاب زیست‌شناسی (رشته مراقبت از کودک)

فصل چهارم: تولید مثل در گیاهان

این فصل به تشریح علمی اندام‌های جنسی و غیرجنسی گیاهان و فرایند تولید مثل آن‌ها می‌پردازد.

- ارائه مفاهیم زیستی بدون پرداختن به ابعاد اجتماعی یا اخلاقی.

ارتباط عمودی:

- بلوغ: مفاهیم بلوغ و تغییرات جسمانی، روانی و اجتماعی در پایه‌های مختلف ادامه پیدا می‌کند. این مفاهیم از پایه‌های هفتم تا دوازدهم در دروس مختلف مانند «زیست‌شناسی»، «سلامت و بهداشت»، «تفکر و سبک زندگی» و «دین و زندگی» گسترش می‌یابند.
- ازدواج و روابط خانوادگی: این مفاهیم از پایه دهم تا دوازدهم ادامه دارند و در هر پایه، به‌ویژه در «دین و زندگی» و «مدیریت خانواده و سبک زندگی»، مهارت‌های زندگی زناشویی و ویژگی‌های همسر شایسته به صورت جامع‌تر بررسی می‌شود.

- سلامت و بهداشت: از پایه‌های هشتم تا دوازدهم مفاهیم بهداشت فردی، بهداشت جنسی و روانی، پیشگیری از بیماری‌ها و رفتارهای پرخطر به صورت پیوسته در دروس مختلف مطرح می‌شود.

ارتباط افقی:

- بلوغ و تغییرات جسمانی و روانی: این مفاهیم در دروس مختلف پایه‌های مختلف به طور هماهنگ و مشابه بررسی می‌شود. دروس «زیست‌شناسی»، «سلامت و بهداشت»، «تفکر و سبک زندگی» و «دین و زندگی» مفاهیم مشابهی را در زمینه بلوغ و تغییرات روانی مطرح می‌کنند.
- ازدواج و انتخاب همسر: دروس «دین و زندگی»، «تفکر و سبک زندگی» و «مدیریت خانواده و سبک زندگی» در زمینه ازدواج و مهارت‌های زندگی مشترک مفاهیم مشابهی را در پایه‌های مختلف مطرح می‌کنند.
- پوشش و حجاب: مفاهیم مربوط به پوشش و حجاب در دروس «دین و زندگی»، «تفکر و سبک زندگی» و «سلامت و بهداشت» به طور مشترک و هماهنگ در تمام پایه‌ها بررسی می‌شوند.

جدول ۲: ارتباط افقی و ارتباط عمودی مفاهیم و عناوین مختلف به تفکیک پایه، رشته و محتوا بطور خلاصه

ارتباط افقی (بین رشته‌ها)	ارتباط عمودی (بین پایه‌ها)	مفاهیم مطرح شده	عنوان درس	پایه	دوره
ارتباط با سایر رشته‌ها در پایه‌های بالاتر در ارتباط با بلوغ، پوشش و آداب زندگی	ارتباط با مفهوم بلوغ و پوشش در دروس دیگر، ادامه‌دار شدن این مفاهیم در پایه‌های بالاتر	بلوغ، پوشش، آداب معاشرت	تفکر و سبک زندگی (ویژه دختران)	پایه هفتم	متوسطه اول
مفاهیم مشابه در دروس مختلف همچون سلامت و بهداشت و علوم تجربی	این مفاهیم به طور مستقیم به مسائل بلوغ و رشد در پایه‌های بعدی مرتبط می‌شوند	آداب معاشرت، مهارت‌های زندگی، شاد زیستن، تصمیم‌گیری، خویش‌داری	تفکر و سبک زندگی (مشترک)	پایه هشتم	
مقایسه مفاهیم مشابه در کتاب‌های «تفکر و سبک زندگی» و «دین و زندگی» پایه دهم و دوازدهم درباره ویژگی‌های ارتباطات و ازدواج	این مفاهیم ارتباط مستقیم با ازدواج و انتخاب همسر در دروس پایه‌های دوازدهم دارند	انتخاب همسر، مدیریت اختلافات، مسئولیت‌پذیری، مهربانی و عشق‌ورزی	مدیریت خانواده و سبک زندگی (ویژه دختران)	پایه دهم	متوسطه دوم
مفاهیم مشابه در دروس «زیست‌شناسی» و «سلامت و بهداشت» درباره بلوغ و تغییرات جسمانی نوجوانان	رشد و بلوغ جسمانی و روانی در پایه‌های قبلی در دروس زیست‌شناسی مورد بحث بوده و در پایه یازدهم تکمیل می‌شود	ویژگی‌های دوران نوجوانی، هویت نوجوان، بلوغ جسمانی و روانی، رشد و کمال، بلوغ جنسی در نوجوانی	روان‌شناسی	پایه یازدهم	
ارتباط با دروس «دین و زندگی» و «تفکر و سبک زندگی» درباره آداب ازدواج	این مفاهیم در پایه‌های پایین‌تر به طور پراکنده بررسی شده و در پایه دوازدهم به طور	پیشگیری از بیماری‌ها، بهداشت فردی و روانی، بهداشت ازدواج و فرزندآوری، تغذیه سالم، سلامت روان	سلامت و بهداشت	پایه دوازدهم	

				جامع تر و تخصصی تر مورد توجه قرار می گیرند	زندگی سالم و مسئولیت های آن
	پایه دهم	احکام (ویژه پسران)	بلوغ، نشانه های بلوغ در پسران، غسل جنابت، خودارضایی، احکام آمیزش، جنابت	ارتباط مفاهیم بلوغ در درس های پایه های پایین تر و تأثیر آن در احکام شرعی در پایه دهم	مفاهیم مشابه در دروس «تفکر و سبک زندگی» و «زیست شناسی» در ارتباط با بلوغ جنسی و جسمانی و آداب آن
متوسطه دوم	پایه دهم	احکام (ویژه دختران)	بلوغ در دختران، تکلیف و بلوغ، حجاب، غسل جنابت، غسل حیض، استحاضه، مسائل جنسی و بهداشتی مخصوص دختران	مفاهیم بلوغ، حجاب و آداب جنسی در پایه های دیگر بررسی می شود و در این پایه به تفصیل تر پرداخته می شود	پیوستگی این مفاهیم در دروس «دین و زندگی» و «سلامت و بهداشت» در ارتباط با بلوغ و بهداشت جنسی
	پایه یازدهم	دین و زندگی	فضیلت آراستگی، زیبایی پوشیدگی، ارتباط عفاف و آراستگی، پوشش زن و مرد، دستورات قرآن در مورد پوشیدگی، اهمیت حجاب	مفاهیم پوشش و عفاف در پایه های پایین تر مطرح و در پایه یازدهم به طور گسترده تر بررسی می شود	مفاهیم مشابه در دروس «تفکر و سبک زندگی» و «سلامت و بهداشت» در ارتباط با آراستگی، حجاب و بهداشت روانی
	پایه دوازدهم	تفکر و سبک زندگی (ویژه دختران)	ویژگی های دخترانه، هویت دخترانه، وظایف در قبال خانواده، انتخاب همسر، معیارهای ازدواج، آشنایی در فضای مجازی، ازدواج اجباری، زندگی عاشقانه	این مفاهیم در پایه های قبلی به طور پراکنده بررسی شده و در پایه دوازدهم جامع تر پرداخته می شود	مقایسه با دروس «دین و زندگی» و «مدیریت خانواده و سبک زندگی» در ارتباط با انتخاب همسر و مسائل ازدواج

۴- نتیجه گیری

در این پژوهش، به بررسی اهداف تربیت جنسی در دوره متوسطه، نحوه سازماندهی محتوای برنامه درسی تربیت جنسی، و تحلیل محتوای کتاب های درسی مختلف پرداخته شد. از آنچه که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفت، می توان به چند نکته اصلی اشاره کرد:

۱- اهداف تربیت جنسی: تحقیق نشان داد که برنامه درسی تربیت جنسی در دوره متوسطه باید بر شناخت هویت جنسی، پذیرش آن، و روابط متناسب با نقش و هویت جنسیتی تمرکز کند. همچنین، ضرورت آگاهی از ویژگی های جنسی، ازدواج، و روابط سالم اجتماعی به ویژه در دوران نوجوانی و بلوغ، از مهم ترین اهداف این برنامه ها است. هدف دیگر توجه به اصول اخلاقی و دینی در تربیت جنسی است که نقش پررنگی در پیشگیری از انحرافات جنسی دارد.

۲- سازماندهی محتوای دروس: بررسی نشان داد که محتواهای مرتبط با تربیت جنسی در برنامه های درسی به صورت منسجم در پایه های مختلف گنجانده شده اند. دروس تفکر و سبک زندگی، زیست شناسی، دین و زندگی، و مدیریت خانواده در هر پایه اطلاعات مربوط به بلوغ، روابط جنسی، و مهارت های زندگی را به طور مستمر و هماهنگ پوشش می دهند. ارتباط عمودی و افقی بین این دروس به طور مؤثری دانش آموزان را در مسیر یادگیری تربیت جنسی هدایت می کند.

۳- مباحث جدید و قابل پژوهش: با وجود پیشرفت‌هایی که در زمینه تربیت جنسی در سیستم آموزشی وجود دارد، برخی نکات همچنان نیاز به پژوهش و به‌روزرسانی دارند. به‌ویژه می‌توان به نیاز به گسترش محتوای مرتبط با مهارت‌های زندگی زناشویی و روابط میان فردی، و همچنین بهبود نحوه آموزش مسائل جنسی به نوجوانان در بستر فرهنگی و اجتماعی اشاره کرد.

۱-۴- سهم علمی مقاله

این پژوهش به طور خاص در پی آن بوده که ارتباط میان محتوای دروس مختلف با اهداف تربیت جنسی را در سیستم آموزشی ایران تحلیل کند. این تحلیل می‌تواند به عنوان مرجعی برای توسعه و بهبود برنامه‌های درسی تربیت جنسی در مدارس استفاده شود. همچنین این مقاله بر لزوم توجه به ابعاد مختلف تربیت جنسی با تأکید بر اصول اخلاقی و دینی تأکید دارد، که می‌تواند مبنای تصمیم‌گیری‌های سیاست‌گذاران آموزشی و مسئولان مدارس باشد.

۲-۴- کاربردهای پژوهش

یافته‌های این تحقیق می‌تواند در طراحی و اصلاح برنامه‌های درسی تربیت جنسی به کار گرفته شود. به‌ویژه در راستای تقویت مفاهیم آگاهی‌بخشی در زمینه بلوغ جنسی، آگاهی از حقوق و وظایف جنسی، و راه‌های پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی مرتبط با مسائل جنسی در دوره نوجوانی. همچنین این پژوهش می‌تواند برای معلمان و مشاوران مدارس به عنوان یک راهنمای آموزشی مفید باشد تا بتوانند به‌طور مؤثرتر به نوجوانان کمک کنند تا شناخت صحیحی از هویت جنسی خود پیدا کنند و در تعامل با جنس مخالف، روابط سالم و محترمانه‌ای ایجاد نمایند.

۵- پیشنهادات

پژوهش‌های آینده می‌توانند به بررسی تأثیرات عملی برنامه‌های تربیت جنسی بر رفتارهای نوجوانان در سطح مدارس پرداخته و چگونگی اثرگذاری این برنامه‌ها را در کاهش انحرافات جنسی و اجتماعی ارزیابی کنند. علاوه بر این، پژوهش‌هایی در زمینه گسترش آموزش‌های آنلاین یا استفاده از تکنولوژی‌های جدید برای انتقال مفاهیم تربیت جنسی به نوجوانان می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

منابع و مراجع

- اسماعیلی، ماندانا و دیگران. (۱۳۸۴). بررسی دیدگاه آموزگاران اهواز درباره آموزش رفتارهای جنسی به نوجوانان. دومین کنگره خانواده و مشکلات جنسی، تهران: انتشارات شاهد.
- پورابولی، بتول. (۱۳۸۴). بررسی نگرش معلمان شهر کرمان نسبت به آموزش جنسی و نظرات آنها درباره نیازهای آموزش جنسی نوجوانان. دومین کنگره خانواده و مشکلات جنسی. تهران: دانشگاه شاهد. ۱-۱۴.
- دبس. موریس. (۱۳۷۴). مراحل تربیت. ترجمه علی محمد کاردان. تهران: دانشگاه تهران.
- دوران، بهناز. (۱۳۸۴). رسانه های همگانی و امور جنسی. کنگره خانواده و مشکلات جنسی. تهران: دانشگاه شاهد.
- صافی، احمد (۱۳۸۱). خانواده متعادل. تهران: انجمن اولیا و مربیان ایران.
- قلتش، عباس، و محمدجانی، صدیقه. (۱۳۹۷). طراحی چارچوب برنامه درسی تربیت جنسی بر اساس مبانی تربیت اسلامی. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۳(۳) (پیاپی ۸)، ۱۰۱-۱۳۰. SID. <https://sid.ir/paper/261792/fa>.
- کوچکف، و.د. (۱۳۶۹). روان شناسی و تربیت جنسی کودکان و نوجوانان، ترجمه محمد تقی زاده، تهران: مرکز.
- کاپلان، هارولد؛ سادوک، بنیامین (۱۳۷۹). خلاصه روان پزشکی، علوم رفتاری و روان شناسی بالینی، ترجمه نصرت الله پورافکاری. جلد دوم، تهران: شهرآب.
- واحدی، بهنام. (۱۳۸۴). تمایلات و رفتارهای جنسی انسان. انتشارات صادق هدایت.

لیست کتب درسی:

- تفکر و سبک زندگی - پایه هفتم دوره اول متوسطه (دختران و پسران)، چاپ دوازدهم ۱۴۰۳
- تفکر و سبک زندگی - پایه هفتم دوره اول متوسطه (ویژه دختران)، چاپ دوازدهم ۱۴۰۳
- تفکر و سبک زندگی - پایه هشتم دوره اول متوسطه (پسران)، چاپ یازدهم ۱۴۰۳
- تفکر و سبک زندگی - پایه هشتم دوره اول متوسطه (دختران و پسران)، چاپ یازدهم ۱۴۰۳
- علوم تجربی - پایه هشتم دوره اول متوسطه، چاپ یازدهم ۱۴۰۳
- علوم تجربی - پایه نهم دوره اول متوسطه، چاپ دهم ۱۴۰۳
- مطالعات اجتماعی - پایه هشتم دوره اول متوسطه، چاپ یازدهم ۱۴۰۳
- مطالعات اجتماعی - پایه نهم دوره اول متوسطه، چاپ دهم ۱۴۰۳
- زیست شناسی (۲)- پایه یازدهم دوره دوم متوسطه، چاپ هشتم ۱۴۰۳
- روانشناسی - پایه یازدهم دوره دوم متوسطه، چاپ هشتم ۱۴۰۳
- دین و زندگی (۱) قرآن و تعلیمات دینی - پایه دهم دوره دوم متوسطه، چاپ نهم ۱۴۰۳
- دین و زندگی (۲) قرآن و تعلیمات دینی - پایه یازدهم دوره دوم متوسطه، چاپ هشتم ۱۴۰۳
- سلامت و بهداشت - پایه دوازدهم دوره دوم متوسطه، چاپ هفتم ۱۴۰۳
- مدیریت خانواده و سبک زندگی (ویژه پسران) پایه دوازدهم دوره دوم متوسطه، چاپ پنجم ۱۴۰۳
- مدیریت خانواده و سبک زندگی (ویژه دختران) پایه دوازدهم دوره دوم متوسطه، چاپ ششم ۱۴۰۳
- احکام (۱) ویژه پسران پایه دهم دوره دوم متوسطه، چاپ نهم ۱۴۰۳
- احکام (۱) ویژه دختران پایه دهم دوره دوم متوسطه، چاپ نهم ۱۴۰۳

احکام (۲) پایه یازدهم دوره دوم متوسطه، چاپ هشتم ۱۴۰۳
زیست شناسی دوره دوم متوسطه، رشته فنی و حرفه ای و کاردانش، چاپ نهم ۱۴۰۳

Santrock.J.W. (1997). *Life-Span Development*. MC Graw Hill.

Kozier, Barbara. (1995). *Fundamentals of Nursing*. Addison Welsleg Publishing Company.